

el lehet mélyednünk annak minden részletébe." Talán az egyetlen helyes szempont a mesterségét (bízást mondhatnám: művészetét) szerető, annak multja iránt érdeklődő vérbeli nyomdász számára, de tagadhatatlanul szubjektív szempont, a nyomtató *művész* szempontja, akinek inkább az újradadás, az újraalkotás artisztikumában telik kedve, mintsem a bibliográfus tökéletes hasonmásra törekvésében. Természetes, hogy a két felfogás között óriási a különbség még akkor is, ha az eredeti szöveg helyesírásához ragaszkodik a nyomdász, amint ezt KNER tette. A bibliográfus azonban ezúttal bocsásson meg a kiadónak! Az ízléses kiállításért, a gondos nyomtatásért és azokért a megállapításokért, amelyeket TÓTFALUSI nyomtató eljárásáról a kiadó utószavában elénk tár s amelyek csak így, ilyen sorról-sorra, betűről-betűre haladó újraszédés és nyomtatás közben világosodhatnak az elmélyedő nyomdász előtt, valóban csak elismeréssel adózhatunk. A rideg nyomtatott lapok csak rosszul palástolják azt a szeretetet, amellyel KNER tragikus sorsú nyomdász elődje önvallomásainak újryomtatását végigkísérte.

A kötethez TOLNAI GÁBOR írt finom, meglehangú utószót TÓTFALUSI pályájáról, külföldi dicsőségéről s arról a szélmalomharcról, melyet a megnemértés és kicsinyesség ellen idehaza folytatott, míg az irigyek és rágalmazók keze belé nem fojtotta a szót.

Bibliofil körök bizonyára örömmel fogadják a *Mentség* új kiadását, s a mindössze két példányban ránkmaradt mű gondosan készült betűhű szövegének közzététele, úgy hisszük, tudományos szempontból sem volt haszontalan.

VARJAS BÉLA.

Szentkúty Pál: *Régi hazai nyomdák mintakönyvei. Adalékok a magyar betű és a nyomdai „cifra“ történetéhez. Budapest, 1940. A Magyar Bibliophil Társaság kiadása. 114 [2] l. — 2°.*

A nyomdász- és könyvtörténet egyik legfontosabb stúdiuma a nyomdai betűmintakönyvek vizsgálata. Különösen az újkori könyvnyomtatás összefüggéseinek és kapcsolatainak megvilágításánál könyvnyíti meg a kutatást, hiszen külföldön a XVI. századtól kezdve a betűk és nyomdai cifrák tömkelegében eligazodni s ezek eredetének kérdését kibogozni igen nehéz feladat. Ebben a munkában jó szolgálatot tehet, sőt a vizsgálódás eredményét döntően befolyásolhatja egy-egy nyomda betűmintakönyvének ismerete. SZENTKÚTY PÁL régi hazai nyomdáink mintakönyveiről szóló kitűnő összeállítását és fejtegetéseit éppen ezért csak hálással fogadhatja a tudomány.

Munkájának élvezetesen, széles perspektívával megírt bevezető fejezetei a külföldi mintakönyvek első jelentkezéséről és a magyarságnak már kezdetben a latin betű, a latin szellem mellett történt állásfoglalásáról, valóban a kiváló bibliográfus és könyvtári szakember ava-

tott tollára vallanak. Nem hagyhatom azonban szó nélkül azoknak az adatoknak bizonytalanságát, amelyeket Magyarországnak a könyvnyomtatás áldásait a Balkán felé vállalt közvetítő szerepéről felsorol. Erről így ír: „Az egész balkáni szláv tér, a török hódoltság alatt nyögő bolgár, román és szerb nép „liturgia slavona“-szükségletét erdélyi könyvnyomtató-műhelyek elégítik ki a XVI. század derekától. E korban 9 ószláv, 11 román, 16 szerb, 16 görög kiadvány jelenik meg magyar nemesek és szláv patriciusok jóvoltából“. Nem értem, hogyan illik ebbe a sorba a „16 szerb“ könyv adata? Mert, ha a XVI. századra vonatkozik, akkor nyilvánvaló tévedés, ha pedig nem, akkor nincs helye a kivétel nélkül XVI. századra vonatkozó adatfelsorolásban, illetőleg ez esetben meg kellett volna mondania, hogy milyen időből való. „Szerb“ könyvet ugyanis sem Erdélyben, sem a királyi Magyarországon a XVI. században nem nyomtattak. A XV—XVI. század folyamán Zengben, Fiumében, Zágrábban és Varasdon kiadott szláv (részben horvát) egyházi könyveknek, melyek a nemzeti ritusú, de a római egyházhoz tartozó horvátok számára készültek, édeskevés közük van a keleti kereszténység szerbjeihez. De a 16 görögnyelvű könyv sem tartozik ebbe a felsorolásba, minthogy ezek hazai használatra készült tankönyvek (szövegek és nyelvtanok). — A gyulafehérvári oláh könyvek nyomtatójának nevét SZENTKÚTY nyilván a román LORINȚ = LÖRINC-alak elírása alapján írja tévesen LORÁNTnak.

Ezek után térjünk rá a mintakönyvek kérdésére. Ilyeneket nálunk a nyomdák igen későn kezdenek készíteni. Ha ismerjük a mintakönyvek célját és rendeltetését, akkor ezen alig fogunk meglepődni. M. TÓTFALUSI KIS MIKLÓSIG Magyarországon egyetlen nyomdászról sem tudunk, aki hivatásos betűmetsző is lett volna. A nyomdák betűkészleteket, illetőleg azok matricáit külföldről szereztek be, s idehaza legfeljebb kiegészítésképpen készítettek egy-egy betűt a garnitúrához, általában azonban a már készen kapott matricákból öntötték ki a szükséges betűmennyiséget. Rendszerint egyetlen nyomtatványukra rászedték betűkészletük összes fajtáit. A brassói nyomda például saját összeállításom alapján a XVI. században 60 évi működése idején az ismeretes kiadványai szerint összesen 18-féle szövegbetűt használt. A betűk gyors elhasználódását figyelembe véve, a nyomtatványok tanúsága szerint is egyszerre 6—8-fajta betűnél többje a nyomdának sohasem volt. Ezt a kis készletet a nyomdász könnyen a fejében tarthatta s kisszámú megrendelője számára akár egyetlen nyomtatványán is bemutathatta. Nem volt tehát szüksége mintakönyvre. Ugyanez a helyzet ekkortájt a szedhető könyvdíszekkel is.

Az első hazai mintakönyveinket megelőző itthoni viszonyokkal az említett értelemben SZENTKÚTY nem foglalkozik, ellenben megkísérli

felvázolni azt, hogy a magyarországi nyomdák a XVI—XVII. század folyamán honnan szerezhették betűkészletüket. Sajnos, részletmunkák hiányában, mindez sötétben való tapogatódzás. Vajjon HONTERUS — például — csakugyan HENRICPETRITől vásárolta-e ismeretes kurzíváját, ahhoz mindenekeelőtt tudni kellene, hogy a típus valóban HENRICPETRITől származik-e? De a GULYÁS-féle összehasonlítóssal, amelyre SZENTKÚTY hivatkozik, baj van. A HONTERUS által 1535 óta használt kurzíva ugyanis nem azonos (emennek betűi egyenetlenebbek és sokkal több a ligatúrája), csak hasonlít HENRICPETRI SENECA-kiadványának (1550) kurzívájához. HENRICPETRI 1550-ben használt típusa azonban valóban feltűnik a brassói nyomtatványokon WAGNER BÁLINT idejében 1554-től kezdve. Eredete azonban mindeztideig kétséges, mert HENRICPETRI kiadványain kívül más külföldi könyvekben is megtaláltam. Különben a brassói nyomdával kapcsolatosan tévesen állítja SZENTKÚTY, hogy ott 1594-ig magyarnyelvű könyv nem jelent meg, mert hiszen a *Fons vitae, az életnek kútfeje* című munka 1580 táján Brassóban is napvilágot látott.

A brassói betűkön kívül éppily ingatag alapon állunk a többi XVI. századi nyomdáink típusainak származását illetőleg. SYLVESTER *Új testamentumának* típusára hamarosan külön tanulmányban is visszatérek, annyit azonban már most bizvást állíthatok, hogy ABÁDI szavait SZENTKÚTY és mások is tévesen értelmezték, azt állítván, hogy az *Új testamentum* ékezetes betűit ő készítette. Ezek már kivétel nélkül megvannak a STRUTIUS által nyomtatott részben is. Ellenben igenis metszett ABÁDI néhány ékezetnélküli új betűt és ligatúrát s az ékezetes betűk egynémelyikét is megújította.

Amint ezekből a kiragadott példákból látható, a XVI—XVII. századra vonatkozó nyomdásztróteneti rendszeres kutatás nálunk valójában még alig indult meg s az eddigi eredmények csak óvatosan használhatók. SZENTKÚTY is tele van panasszal részben az előmunkálatok hiánya, részben a kutatás anyagának hozzáférhetetlensége miatt, amint azt munkája folyamán minduntalan tapasztalnia kellett.

Az eddig ismert legrégebb hazai mintakönyvet a kolozsvári ref. nyomda felszereléséről M. TÓTFALUSI KIS MIKLÓS utóda, TELEGDI PAP SÁMUEL adta ki *Specimen typorum...* címen 1723-ban, amely még mindig a TÓTFALUSI betűit tartalmazza. Sajnos, az első hivatásos hazai betűmetsző típusait felsoroló mintakönyv egyetlen példánya a M. T. Akadémia könyvtárában ma már nem található meg s így SZENTKÚTY kénytelen volt TÓTFALUSI nyomtatványai alapján összeállítani az általa metszett betűket.

TÓTFALUSI után hosszú szünet következik. Nemcsak a mintakönyvek megjelenésében, hanem még magyar betűmetszőnk sincs egészen

BIKFALVI FALKA SÁMUELIG, aki a XIX. század elején az egyetemi nyomda szép betűit készítette. SZENTKÚTY méltó módon részletesebben foglalkozik FALKA személyével és a magyar betűművészet terén elért eredményeivel.

Az említett első hazai mintakönyvünkön kívül, 1770-től 1824-ig terjedő időből, SZENTKÚTY 12 nyomdánk mintakönyvét ismerteti. Időrendben ezek a következők: LANDERER JÁNOS MIHÁLY 1770. évi pozsonyi, ÖZV. LANDERERNÉ 1770. évi budai, a jezsuiták 1773. évi nagyszombati, az ENGEL-nyomda 1773. évi pécsi, PATZKO FERENC 1777. évi pozsonyi, WEBER SIMON 1783. évi pozsonyi, MÜHLSTEFFEN 1787. évi nagyszombati, ODERLITZKY 1782. évi pozsonyi, ZOCHER ANTAL 1795. évi pozsonyi, az egyetemi nyomda 1814. évi budai, ZOCHER ANTAL 1817. évi pesti és az egyetemi nyomda 1824. évi budai mintakönyvét.

SZENTKÚTY gondosan összevetette ezeket a mintakönyveket. Jeles munkája rendkívül tanulságos és eredményét tekintve abban csúcsondik ki, hogy hazai nyomdáinkat betűkkel főként a Habsburg-monarchia területén egyedül privilégiummal bíró bécsi TRATTNER s részben ezt a privilégiumot megkerülő nagyszombati jezsuita, illetőleg a későbbi egyetemi nyomda látja el. A nagyszombati nyomda azonban nemcsak azáltal játssza ki TRATTNER privilégiumát, hogy betűket és cifrákat ad el hazai nyomdáknak, hanem TRATTNEREN kívül más, eddig még kiderítetlen külföldi nyomdáktól is vásárol matricákat.

A nyomdai szédhető cifrák történetét SZENTKÚTY munkája végén külön fejezetben tárgyalja. Amint a betűművészet terén, éppúgy a cifrák terén sem teremtett a magyar könyvnyomdászat ebben az időben sajátosan magyar stílust. Élt a megszokott, nemzetközi díszítőformákkal, illetőleg azok korszerű változataival úgy, amint ezt készen kapta. Hazai elterjedésük útja SZENTKÚTY megállapítása szerint a betűkével azonos.

Kár, hogy SZENTKÚTY munkája az ismertetett mintakönyvekből csak egy-egy oldalnyit nyújt illusztrációképen. A BIBLIOPHIL TÁRSASÁG, amely SZENTKÚTY művét igen költséges, szép formában kiadta (a kiállításért a gyomai KNER-nyomdát illeti a dícséret), azzal tett volna igazán nagyszerű szolgálatot a magyar nyomdászat- és könyvtörténet kutatóinak, ha a nehezen hozzáférhető, egyetlen példányban fennmaradt mintakönyveket egészükben, pontos hasonmásban mellékelte volna. Így SZENTKÚTY könyvében értékes leírásai és eredményei ellenére is bizonyos ürt érzünk, amelyet éppen a mintakönyvek hasonmás-kiadásának elmaradása ébreszt bennünk.

VARJAS BÉLA.

Diermanse, P. J. J.: *Renout van Montalbaen. Uitgegeven en toegelicht door —. Inleiding en Teksten.* Leiden, E. J. Brill, 1939. (20* + 331 + [1] lap, 5 tábla.) Mellékletként vitatételek: STELLINGEN [4].